
תשובה בענין חזרת אשה לבעלה הראשון לאחר קידושי אונס* (אבהע"ז מ"ב:א')

שאלה מאת הרב אנדי סאקס: שרה נישאה לראובן בחו"ל ונתגרשה כעבור שלוש שנים. היא חזרה ארצה ותוך זמן קצר נישאה לשמעון בגלל לחץ משפחתי כבד. כבר באותו לילה, שעות ספורות לאחר החתונה, היא ברחה ממנו בלי לקיים איתו יחסי אישות והתגרשה ממנו כעבור חודש. לאחר מכן, היא פנתה אל הרבנות על מנת לקבל היתר להתחתן שוב עם ראובן. הם פסקו בא' באדר א' תשנ"ה "שהיות והיא נישאה לאחר, לא ניתן לפי הדין לחזור לבעלה הראשון". האם זה באמת הדין? האין דרך להתיר לאשה האומללה הזאת להינשא שוב לבחיר ליבה?

תשובה: במבט ראשון, ההלכה אוסרת על שרה להינשא שוב לראובן למרות שלא נבעלה לשמעון. נאמר בתורה:

כי יקח איש אשה ובעלה, והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר, וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושילחה מביתו... **לא יוכל בעלה הראשון אשר שילחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הוטמאה כי תועבה [היא] לפני ה', ולא תחטיא את הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה** (דברים כ"ד:א,ד').

כלומר, אם שרה נבעלה לשמעון אסור לה להינשא שוב לראובן **מן התורה**. וכן נפסק על ידי גדולי הפוסקים (רמב"ם, הלכות גירושין י"א:ב; טור ושלחן ערוך אבן העזר י'א'; והשווה גם ירמיהו ג'א').
אולם מה הדין אם לא נבעלה? על כך יש מחלוקת תנאים בספרי דברים (פיסקא ר"ע, עמ' 291), ירושלמי יבמות (ריש פרק י', י' ע"ג), ובבלי יבמות (י"א ע"ב). והרי הברייתא שבספרי:

רבי יוסי בן כיפר אומר משום רבי אלעזר בן עזריה: **מן הארוסים מותרת, מן הנישואים אסורה שנאמר "אחרי אשר הוטמאה". וחכמים אומרים: בין מן הארוסים בין מן הנישואים אסורה.** אם כן, למה נאמר "אחרי אשר הוטמאה"? לרבות סוטה שנסתרה...

כלומר, לדעת רבי אלעזר בן עזריה ורבי יוסי בן כיפר מותר לשרה להינשא שוב לראובן מכיוון שלא נבעלה. אף על פי כן, הסמ"ג (לאוין פ"ב) והגהות מיימוניות

(להל' גירושין י"א:י"ב, אות ה') כבר הדגישו שיש רמז בבבלי גיטין פ"ט ע"ב שהלכה כחכמים, ואמנם כך פסקו גדולי הפוסקים.¹ ולכן, לכאורה ההלכה אוסרת על שרה להינשא שוב לראובן למרות שלא נבעלה על ידי שמעון, כי ברגע שנתארסה לשמעון היא נאסרה על ראובן וכדעת חכמים.

אף על פי כן, לאחר עיון במקרה דידן מתברר שמותר לשרה להינשא שוב לראובן כי הקידושין השניים היו קידושי אונס שאינם תופסים ואינם דורשים גט פיטורין. כלומר, מבחינה הלכתית קידושין אלו לא התקיימו כלל וכלל ולכן מותר לשרה לחזור לבעלה הראשון.² ועתה נסביר פסק זה דבר דבור על אופניו. גרסינן בקידושין ב' ע"ב: "אי תנא 'קונה' הוה אמינא אפילו בעל כרחה, תנא 'האשה נקנית' דמדעתה אין, שלא מדעתה לא". כלומר, אם התנא במשנה (ב' ע"א) היה שונה שהאיש "קונה" הייתי אומר אפילו בעל כרחה, אבל מכיוון שהתנא שנה 'האשה נקנית' מכאן אתה למד שמדעתה כן, שלא מדעתה לא. וכן מצינו על כך מחלוקת אמוראים בבבא בתרא מ"ח ע"ב:

ואמר אמימר: תליוה וקדיש [= תלו אותה וקדיש] קידושיו קידושין. (מר בר)³ רב אשי אמר: באשה ודאי קידושין לא הוו – הוא עשה שלא כהוגן, לפיכך עשו עמו שלא כהוגן ואפקעינהו רבנן לקדושיה מיניה [= ומפקיעים חכמים את הקידושין ממנו].

ורשב"ם על אתר מסביר (ד"ה מר בר רב אשי):

דאף על גב דמן התורה ליהוו קידושין, רבנן עקרינהו והפקירו אותן ועשו מעות מתנה... נמצא שלא קידשה זה שהרי בדעת חכמים תלה והם אינם חפצים בקידושין הללו.

כבר העיר בעל העיטור (חלק א', אות ק', ע"ז ע"ד) שהשאלות והלכות גדולות לא פסקו הלכה כמאן, אבל הוא בעצמו פסק "כי הלכה כרב אשי דבתרא הוא" וכך פסקו הרי"ף (לבבא בתרא, דפ' וילנא, כ"ו ע"ב) והרא"ש (שם, פרק ג', סימן נ"א). וכך פסקו הרשב"א (בחידושי לקידושין ב' ע"ב, ד"ה תנא), המאירי (בבית הבחירה לקידושין ב' ע"ב, ד"ה הרבה, עמ' 8-9), בעל נימוקי יוסף (בפירושו לרי"ף בבבא בתרא הנ"ל), ר' יהודה בן הרא"ש ושני חכמים המובאים על ידו בשו"ת זכרון יהודה, סימן פ"א, דף ל"ג ע"א ודף ל"ה ע"ב. גם הרמב"ם פסק כך בהל' אישות ד' א': "אין האשה מתקדשת אלא לרצונה, והמקדש אשה בעל כרחה אינה מקודשת", והטור והמחבר העתיקו את דבריו (אבן העזר סימן מ"ב).

גם הסמ"ג (עשין מ"ח, דף קכ"ה ע"א) פסק כמר בר רב אשי, אבל מדבריו משתמע שהקידושין אינם חלים מדאורייתא:⁴ "אין האשה מתקדשת אלא לרצונה שנאמר 'והלכה והיתה' משמעות המקרא שמתקדשת מדעתה...". המהרשד"ם נשאל על מקרה ברור של רשע שקידש אשה בעל כרחה (חלק אבן העזר, סימן ק"א)

ולאחר הבאת כמה מהפוסקים הנ"ל הוא כותב: "הרי שכל הנביאים (כך!) פה אחד הסכימו בזה שכל שהיו הקידושים בעל כרחא אין לחוש..."⁵.

נותר לנו איפוא לברר:

(א) האם שרה התחתנה עם שמעון בעל כרחא?

(ב) האם אונס שהוא בעיקרו מצד המשפחה ולא מצד החתן נקרא אונס?

(א) באשר לשאלה הראשונה, אין שום צל של ספק ששרה התחתנה עם שמעון אך ורק בגלל לחץ משפחתי חזק.⁶ יתרה מזאת, הסיבה העיקרית לגירושיה היתה לחץ משפחתי לחזור לארץ. כשהיא חזרה לארץ היא שקעה בדיכאון עמוק. כעבור שבועיים היא טסה לארה"ב על מנת להתפייס עם ראובן אבל השלטונות לא נתנו לה להיכנס. היא חזרה לארץ בדיכאון עמוק וסירבה לאכול או לדבר. היא מסבירה שאחותה

מצאה לנכון לגאול את ייסוריי על ידי שידוך מהיר, הפעילה עלי לחץ נוראי. אני אישית לא הבנתי ולא עיכלתי מה מתרחש סביבי. הייתי כחומר ביד היוצר... ולא רציתי כלל וכלל בנישואים אלה שניכפו עלי על ידי הסובבים אותי, ורק ה' עדי לכך כי עברתי ייסורים וסיוטים בלילות... אפילו ביום נישואיי טרם היכנסי לחופה וקידושיין אמרתי בפירוש ל[שמעון] כי אני לא שלמה עם עצמי ואף ביקשתי מבן דודי שהיה הנהג שיעשה לנו עוד סיבוב בטרם ניכנס לאולם. [שמעון] מצידו היה חסר סבלנות ולפתע בתת-מודע הבנתי את גודל האסון... [והוא] התבטא בצורה שלא משתמעת לשתיה פנים, הפגין מרות, ומטון קולו אף נשמעה תקיפות...⁷

ובמכתב אחר לרבנות הוסיפה שרה:

מלכתחילה הייתי חסרת אונים, הייתי שרויה בייסורים על מר גורלי. נפרדתי מאהובי, עוד לא עיכלתי מה גודל האסון שנחת עלי ולפתע מצאתי עצמי מוקפת בכל בני משפחתי ששימשו יועציי ודירבנו אותי לנישואים אלה ואני בערפל מוחלט.

אפילו ביום החתונה הייתי כמו בחלום שהתחיל להתבהר ואני הקצתי ממנו ולכשניסיתי להימלט נתקלתי בעוינות מצד בני משפחתי. לראיה דברי אחותי... שלפני החופה הייתי עימה בשירותים והתחננתי בפניה שאני לא מוכנה לנישואים אלה ושכל החתונה הזאת ממש טעות אך היא ענתה לי בתוקף: מה את נורמלית, בואי מהר, אל תעשי בושות, איך את בכלל מעלה דבר כזה על דעתך? את רוצה למוטט את המשפחה! ואני כמו שה תמים הובלתי לטבח...⁸

תמונה זאת מתאשרת על ידי התצהירים של בני משפחתה. אחותה מעידה:
אני הייתי הגורם המרכזי שהפעיל לחץ על אחותי [שרה] כדי שתתחתן עם [שמעון] וזאת מפני שהיא... היתה שרויה בדכאון עמוק ולכן דחפתי אותה מכל הכיוונים והפעלתי עליה לחץ על מנת שתתחתן... בדיעבד התברר לי כי טעייתי טעות חמורה... וניצלתי את המצב שבו היתה שרויה בדכאון עמוק חסר אונים... ויתרה מכך בזמן החופה נאלצתי להביאה בכח...⁹
ואביה מצהיר:

אני אבא של [שרה] מודה כי... המצב שנקלענו אליו כל בני משפחתי גרם לנו מבלי לשים לב להפעיל לחץ על [שרה]... מהיום ש[שרה] הגיעה אלינו היא היתה כשבר כלי... לפיכך בדעה נחרצת עם רוב מבני משפחתי החלטנו שהעזרה הכי טובה תהיה להכיר לה בחור שישכיח את גודל אהבתה... ומבלי לשים לב מצאתי את עצמי לוחץ עליה ודוחק אותה להגיע במהירות לנשואים... בכל הסיטואציה [הזאת שרה] לא הביעה דעה לא התנגדה ואף לא הביעה הסכמה...¹⁰

ברור איפוא ששרה התקדשה לשמעון בעל כרחה. היא היתה במצב של דיכאון והלם. בני משפחתה יזמו את השידוך והחתונה מן ההתחלה ועד הסוף והיא לעולם לא הסכימה לכך. וכשביליל הנישואין היא התעוררה וניסתה למנוע את הנישואין, הבעל, ובמיוחד האחות, לחצו עליה והכריחו אותה לגשת לחופה.
ואם תאמר ששרה בכל זאת ניגשה לחופה וקיבלה את הקידושין, יש לומר שיש פוסקים הסבורים שאם אנסוה עד שאמרה "רוצה אני" גם כן אינה מקודשת. וכן פוסק המאירי בבית הבחירה הנ"ל (עמ' 8):

ולא סוף דבר שאנסוה בשעת קבלת קידושין, רצונו לומר שבשעת קבלת הקידושין היא אומרת "איני מקבלם אלא באונס" או שנתנו לה שלא בידיעה... אלא אפילו אמרה "רוצה אני", כל שנתברר שאנסוה עד שאמרה "רוצה אני" אינה מקודשת, אחר שלא אמרה "רוצה אני" אלא מתוך האונס...

וכן מדייק ר' יוסף אבן עזרא בעצמות יוסף לקידושין ב' ע"ב, מהד' פיורדא, תקכ"ז, דף י"א ע"ג-ע"ד מלשונו של בעל העיטור הנ"ל.
יתר על כן, במקרה דידן שרה לעולם לא אמרה "רוצה אני" ועל כגון זה כתב ר' שמואל ב"ר דוד הלוי (1625-1681) בנחלת שבעה, חלק ב', שאלה י"ט, דף י"ג ע"א:
ואם לא אמרה "רוצה אני", אף על פי שקיבלה הקידושין, כל שנראה מגילוי דעתה שאינה מרוצה בכך הוי כמו שאנסוהו ליתן שאינה מתנה, ואם כן הכא נמי לא הוי קידושין אפילו לאמימר.

ב) באשר לשאלה השניה, האם אונס מגורם חיצוני שאיננו הבעל נקרא אונס, יש על כך מחלוקת ברורה בין שני פוסקים חשובים. ר' שמשון מורפורגו (איטליה, 1740-1681) עסק בשאלה של קידושי אונס בשו"ת שמש צדקה (חלק אבן העזר, סימן י"ב, דף י' ע"ד). לאחר הבאת המחלוקת מבבא בתרא הוא כותב שהלכה כמר בר רב אשי שמפקיעין את הקידושין

ודווקא אם הכריח הוא [= המקדש], אבל אם המקדש לא הכריח אותה אלא מחמת פחד עשתה זאת שפחה **מאחרים** כנזכר, על מי נאמר "הוא עשה שלא כהוגן", הלא הוא לא עשה כלום! ואם כן, אין בדברים אלו ממש ואי אפשר לבטל הקידושין מטעם זה.

כלומר, מר בר רב אשי מקיל בבבא בתרא כאשר **המקדש** עשה שלא כהוגן והכריח את האשה להתקדש, אבל אם האשה התקדשה בגלל פחד או לחץ של **אנשים אחרים** הקידושין תופסים ואין בכך אונס. ואם כן, במקרה דידן אי אפשר להפקיע את הקידושין שהיו לה עם שמעון ואסור לה להתחתן שוב עם ראובן. מצד שני, הרב אברהם יצחק הכהן קוק (1865-1935) הגיע למסקנה הפוכה, בשו"ת עזרת כהן (הל' קידושין, סימן מ"א, עמ' קנ"ו-קנ"ז). הוא נשאל על זוג שהתחתן בשנת תר"ץ (1930) אך ורק כדי שהיא תוכל לקבל אשרת כניסה לארץ מהבריטים.¹¹ הוא טוען בין השאר שיש כאן "קידושי אונס" כי היא התקדשה אך ורק בגלל פחד הבריטים. ואז הוא מקשה שמא ההלכה כמר בר רב אשי אך ורק כש"הוא [= המקדש] עשה שלא כהוגן" אבל היכן "שהאונס בא מצד אחר" יש לומר שפוסקים כמרמר ולא מפקיעים את הקידושין, כי אדרבה "הוא עשה כהוגן ועשה חסד עמה להוציאה מהאונס שעייב אותה לבוא לארץ ישראל"? הרב קוק משיב שכן נראה מלשון הגמרא, אבל הפוסקים

סתמו דבריהם והרמב"ם כתב בסתמא "אין האשה מתקדשת אלא **לרצונה** והמקדש אשה **בעל כרחה** אינה מקודשת" וכך הוא לשון הטור והשלחן ערוך, **משמע דפשיטא להו דלדינא אין חילוק מי שהיה האונס, ואפילו אם אחרים היו האונסים, מכל מקום נעשה כאן ענין שלא כהוגן לאונס אשה לקידושין על כן אפקעינהו רבנן לקידושין**, ומה שהגמרא אומרת "הוא עשה שלא כהוגן" הוא רק אורחא דמילתא...¹²

כלומר, לדעת הרב קוק, אין זה משנה מי הכריח את האשה להתחתן. אם יש אונס וחוסר רצון מצד האשה "אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה" והקידושין אינם תופסים ואין צורך בגט. אם נצרף את פירושו של הרב קוק לסוגיא בבבא בתרא לפשט הסוגיא בקידושין – ששם העיקר הוא "דעת" האשה ואין זה משנה מיהו המכריח – ניתן לפסוק במקרה דידן שאין הקידושין השניים תופסים ולא היה צורך בגט משמעון כלל וכלל.

הרב דוד גולינקין

סיכומו של דבר: בדרך כלל אם שרה היתה מתגרשת מראובן, מתקדשת לשמעון ומתגרשת ממנו לכאורה היה אסור לה לחזור לראובן אפילו אם לא קיימה יחסי אישות עם שמעון. אבל במקרה שלפנינו הקידושין השניים היו קידושי אונס כי שרה התחתנה עם שמעון בעל כרחא אך ורק בגלל לחץ משפחתה ולעולם "לא הביעה הסכמה". ולכן הקידושין השניים לא היו קידושין ולא היה צורך בגט משמעון ומותר לשרה להתחתן שוב עם בעלה הראשון ראובן. ויהי רצון שהקב"ה ישכין ביניהם אהבה ואחוה שלום ורעות ושיזכו לבנות בית יהודי למופת בארץ ישראל.

דוד גולינקין
ירושלים עיר הקודש
י"ב באב תשנ"ה
בהסכמת כל חברי הוועד

הערות

- * פסק זה מותנה בפגישה בין שרה, אחותה ואביה, עם בית דין מאולתר של הרב אנדי סאקס ושניים מחברי ועד ההלכה כדי לברר אם מה שנאמר בתצהירים אכן נכון ומדויק.
1. הרי"ף ליבמות, דפ' וילנא ב' ע"ב; רמב"ם, הל' גירושין י"א:י"ב; סמ"ג הנ"ל; הגהות מיימוניות הנ"ל; ספר החינוך, סימן תק"צ, מהד' שעוועל, עמ' תשי"ב; טור, בית יוסף וב"ח אבן העזר סימן י'; שלחן ערוך אבן העזר י' א'; ערוך השלחן אבן העזר י' א'; אוצר הפוסקים, חלק ב', עמ' 54-55.
  2. נעזרתי בחלק זה של התשובה במקורות שהוכנו עבור שרה על ידי טוען רבני וכן באוצר הפוסקים לאבן העזר, סימן מ"ב, כרך י"ד, עמ' 1-3.
  3. בשו"ת זכרון יהודה של ר' יהודה בן הרא"ש, סימן פ"א, דף ל"ד ע"ב יש גירסא "ור' ששת" אבל אין ספק שזה טעות סופר. כ"י מינכן, סמ"ג, דפ' וילנא, ורי"ף כ"י (לפי דקדוקי סופרים לבבא בתרא מ"ח ע"ב, אות מ') גורסים "מר בר רב אשי". מצד שני, כ"י המבורג, הלכות גדולות (דפ' ווארשא, ק"ב ע"ב ודפ' ירושלים, כרך ב', עמ' 465), רי"ף, יד רמ"ה, רשב"א, רא"ש, ר' יהודה בן הרא"ש ושני חכמים המובאים אצלו (ראה מראי מקומות בגוף תשובתנו) גורסים "רב אשי". גירסא זאת עדיפה כי רבינא שואל את רב אשי בהמשך הסוגיא, וכך הציע ל' גולדשמידט, תלמוד בבלי: סדר נזיקין, כתב יד המבורג 165 (19), ירושלים, תשכ"ט, עמ' 482. וראה גם הגהות יעב"ץ על אתר, בש"ס וילנא בסוף בבא בתרא, מ"ג ע"א.
  4. כך סברו בעל עצי ארזים המובא באוצר הפוסקים לאבן העזר מ"ב, עמ' 1, ס"ק ג' והרב עובדיה יוסף המובא שם, ס"ק א'.
  5. למקרה הרבה יותר מסובך עם עדויות סותרות אם היו קידושי אונס אם לאו ראה ר' אברהם די בוטון, שו"ת לחם רב, סימן י"ט ור' אהרן ששון, שו"ת תורת אמת, סימן י"ח.
  6. סעיף זה מבוסס על תצהירים של שרה ובני משפחתה שנמסרו לרבנות בחורף תשנ"ה.
  7. תצהיר של שרה, 12.1.95. כל ההדגשות בציטוטים אלו שלי הן.
  8. מכתב מודפס לרב בקשי-דורון, ללא תאריך.
  9. תצהיר של האחיות של שרה, 12.1.95.
  10. תצהיר של האב של שרה ללא תאריך.
  11. למקרים דומים, השווה אוצר הפוסקים לאבן העזר, סימן מ"ב, עמ' 10-11; ר' יוסף צבי הלוי, אמירה נעימה, מהד' קמא, ירושלים, תש"ח, אות מ', מאמר פ'; ובנציון שרשבסקי, דיני משפחה, מהד' ד', ירושלים, תשנ"ג, עמ' 45, הערה 8.
  12. לדעה דומה, השווה יד אהרן המובא באוצר הפוסקים לאבן העזר, סימן מ"ב, עמ' 3, ס"ק ה'.